

Savaş Ekonomisinde Vergileme Anlayışı Örneği “Türkiye’de II. Dünya Savaşı Yılları”

Güngör ÖZCAN*

ÖZ

Savaş ekonomisi savaş dönemlerinde ülkelerin uyguladığı ekonomi politikalarını bir bütün olarak anlatmak üzere kullanılan bir kavramdır. Savaş ekonomisi yaşayan ülkeler bu süreçte başta yüksek enflasyon olmak üzere üretim azalması, karaborsa, adaletsiz gelir dağılımı gibi sorunlarla uğraşmaktadır. Türkiye II. Dünya Savaşı'na katılmayarak tarafsız kalmıştır. Buna rağmen savaşa sürekli hazır olmak zorunda kaldığından savaş ekonomisi uygulamak durumunda kalmıştır. II. Dünya Savaşı sürecinde askeri harcamaların yükselmesi, ordunun ihtiyaçlarının giderilmesi, ithalatın daralması ekonomik yapıyı olumsuz etkilerken erkek işgücünün savaşa katılması sonucunda kadın ve çocuk emeği yetersiz kalmış ve üretim düşmüştür. Bu dönemde ek askeri harcamaların finansmanı, azalan üretim ve daralan ithalat sorunları, karaborsa, adaletsiz gelir dağılımı, enflasyon ve işe sorunları sorun teşkil etmiştir. Bu sorunlar neticesinde yeni vergiler konması ve mevcut vergilerin düzenlenmesi düşünülmüştür. Bu kapsamda varlık vergisi, toprak mahsulleri vergisi ve aynı muamele vergisi getirilmiştir. Çalışmada savaş ekonomisi, II. Dünya Savaşı sürecinde Türkiye’de sosyoekonomik yapı ile savaş dönemindeki vergileme anlayışı üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Savaş Ekonomisi, Savaş, Vergi, Varlık Vergisi, Toprak Mahsulleri Vergisi.

JEL Sınıflandırması: H12, H20, H50.

Understanding the Economics of Taxation in Case of War II in Turkey. World War Years

ABSTRACT

War economics is a concept used to describe the economic policies of countries as a whole during the war periods. Countries with war economy are dealing with problems such as high inflation, production decline, black market, and unfair distribution of income. Turkey II. He did not participate in World War II and remained neutral. Despite this, he had to apply war economy because he had to be constantly ready for war. II. While the increase in military spending, the needs of the army and the contraction of imports negatively affected the economic structure during the World War II, as a result of the participation of the male workforce into the war, women's and children's labor was insufficient and production decreased. In this period, financing of additional military expenditures, decreasing production and contracting import problems, black market, unfair income distribution, inflation and food problems were problems. As a result of these problems, new taxes and regulation of existing taxes were considered. In this context, the property tax, land crop tax and in-kind tax were introduced. War economy in the study, II. World War II will focus on the process of taxation understanding of the socio-economic structure in Turkey during the war.

Key Words: War Economy, War, Tax, Wealth Tax, Crop Tax.

JEL Classification: H12, H20, H50.

* Dr. Öğretim Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Salihli İ.İ.B.F. Maliye Bölümü, gungor.ozcan@cbu.edu.tr
ORCID bilgisi: 0000-0001-5966-5582

(Makale Gönderim Tarihi: 31.12.2019 / Yayına Kabul Tarihi:15.07.2020)

Doi Number: 10.18657/yonveek.668017

Makale Türü: Araştırma Makalesi

GİRİŞ

Savaş ekonomisi, ülkelerin savaş sebebiyle uygulamak zorunda kaldığı politikalar sebebiyle üretim ve tüketim kapasiteleri başta olmak üzere ekonomik yapıyı olumsuz etkileyen ve krizlerle tehdit eden bir güce sahiptir. Gelişmekte olan ülkelerdeki yetersiz sermaye ve ekonomik güçsüzlük artan verimsiz savunma harcamaları ile körüklendiğinde yapısal ekonomik krizlere dönüşmekte ve yıkıcı etkiler meydana getirmektedir. Savaş dönemlerinde çalışan nüfusun eksilmesi, üretimin düşmesi, milli borç yükünün artması, psikolojik harcamaların yükselişi, yüksek enflasyon, imar harcamaları artışı, sağlık harcamaları ve savaş teknolojisinin artan harcamaları savaş ekonomisinin harcama kalemlerinin başlıcalarındandır. Bu harcamaların finansmanında yeni vergiler konulabilmekte, borçlanmaya gidilmekte, verimli harcamalardan vazgeçilmekte ve emisyonla başvurulabilmektedir. 1940-1945 arası dönem II. Dünya Savaşı'nın hüküm sürdüğü yıllardır. Türkiye savaşa girmemesine rağmen savaş tehdidi sebebiyle ekonomisinde savaş ekonomisi politikası uygulamak zorunda kalmış, savaşa girmemiş diğer ülkeler gibi savaşın neden olduğu ekonomik sıkıntılar sebebiyle milli kaynaklarını başta insan, makine, hammadde olmak üzere savaş için seferber etmiştir. Savaşın devamında askeri harcamaların yükselmesi, ordunun ihtiyaçlarının giderilmesi, ithalatın daralması ekonomik yapıyı olumsuz etkilerken erkek işgücünün savaşa katılması sonucunda kadın ve çocuk emeği yetersiz kalmış ve üretim düşmüştür. Bu dönemde ek askeri harcamaların finansmanı, azalan üretim ve daralan ithalat sorunları, karaborsa, adaletsiz gelir dağılımı, enflasyon ve iâşe sorunları Türkiye'ye sorun çıkartmıştır. Savaş ekonomisinde finansman açığı Türkiye'nin mali yapısını etkilemiş ve finansman sağlanması için vergilemeye ilişkin düzenlemeler neticesinde yeni vergilerin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Çalışmada savaş ekonomisi ve Türkiye’de savaş döneminde uygulanan politikalar çerçevesinde II. Dünya Savaşı sürecinde ortaya çıkan yeni vergilerin ve mevcut vergisel düzenlemelerin etkileri bu dönemdeki şartlara göre değerlendirilecektir.

A. Savaş Ekonomisi ve Etkileri

Savaş ekonomisinde devlet, savaşa ilişkin mal ve hizmet üretimine öncelik verirken bir yandan ekonomisini de güçlendirmeye çalışır. Çatışma ortamında milli güvenlik harcamaları öncelikli olduğundan kaynak dağıtım ve tahsisinde düzenlemeler yapabilir. Her devlet savaş dönemlerinde ülke ekonomisinin yeniden yapılandırılmasında farklı harcama modellerini benimseyebilir.

Savaş ekonomisinin etkilerinin başında kamu harcamalarındaki ciddi artış bulunmaktadır. Çalışan nüfusunun eksilmesi, milli borç yükünün artması, psikolojik harcamaların yükselişi, yüksek enflasyon, imar harcamaları artışı, sağlık harcamaları ve savaş teknolojisinin artan harcamaları bu harcama kalemlerinin başlıkları arasındadır. Savaşın iktisadi etkileri savaş başlamadan önce ülkelere hazırlık aşamalarında da maliyetler yüklemektedir. Hazırlık aşamasında başta silah gibi makina teçhizat yanında kişi başı asker maliyetleri de

hesaplamaya dahil edilmektedir. Bunun sonucunda savunma harcamaları artarken, verimli işgücünün savaşta olması sebebiyle toplam GSMH düşme eğilimi göstererek kamu gelirlerini azaltır. Savaşta olan ülkelerin kredi değerlendirme notlarının düşük olması bu ülkelerin finansman açığını yüksek maliyetli borçlanma ile sağlamasına yol açmaktadır. Merkez Bankalarının emisyonu başvurması ise enflasyonu arttıracaktır. Savaşın finansmanında vergilere başvurulduğunda; hacimlerine ve mükelleflerine göre farklı tesirler meydana getirmektedirler. Vergileme ağırlıklı tüketim üzerinden alınan vergilerle yapıldığında yoksulluk artacak, servet veya gelir üzerinden yapıldığında ise tasarrufları ve yatırımları azaltacaktır. Lüks mallar üzerindeki vergilemenin artırılması ve topluma zararı olan alkol, sigara gibi malların vergilerinin artırılması olumlu etki meydana getirebilir (Karamızrak & Karaca Coşkun, 2018: 162-165).

Savaş ekonomisinde, devlet savaş sırasındaki üretim kapasitesinin ve dağılımının savunma üretimi ihtiyaçları doğrultusunda şekillenmesi için tüketimi de dikkate alarak önemli ayarlamalar yapmalıdır. Devletler, hayati yurtiçi tüketici taleplerini karşılarken askeri zafere ulaşmak için ülkelerinin kaynaklarını çok dikkatli bir şekilde nasıl tahsis edeceklerini seçmelidir. (Kenton, 2019). Savaş ekonomisi hem üretim seferberliğini hem de savaşın sürdürülmesi için ekonomik kaynakların tahsisi ve ekonomik savaş stratejilerini kapsamakta bu sebeple de ciddi ekonomik etkileri bulunmaktadır (Goodhand, 2010). Savaş ekonomisi yalnızca savaş dönemlerini kapsamamakta savaş sonrası barış dönemindeki temel kaynak üretim ve dağıtım politikalarını da kapsamaktadır (Fischer & Schmelzle, 2005).

Savaş ekonomisinde savunma harcamaları dışında ülkedeki başta binaların onarım maliyetleri, imar faaliyetleri, sağlık ve sosyal güvenlik harcamaları artarken adaletsiz gelir dağılımının getirdiği sosyal refahın yeniden tesisinde yüksek maliyetler söz konusu olabilecektir. Bu maliyetler kıt kaynaklarla finanse edildiğinden başta eğitim harcamalarının ve yatırım harcamalarının bütçe içindeki payı azalmaktadır. Bu durum beşerî sermaye gücünü ve istihdamı da olumsuz etkilemektedir. Savaş ekonomisinden daha az etkilenecek ülkeler gelişmiş ülkelerdir. Çünkü bu ülkeler servet zengini, savunma sanayisi ve diğer sanayi sektörleri gelişmiş, yüksek GSMH'sı olan ve ihracat hacmi geniş ülkelerdir. Bu ülkeler dışındaki diğer ülkelerde genellikle ithalata bağımlılık fazla olduğundan savaşta da dış ticaret zaten aksayacağından ekonomik krizi diğer ülkelerin yaşaması kaçınılmaz hale gelecektir. Bu yüzden ülkelerin savaş dönemindeki üretimin gücü doğrudan barış dönemindeki üretim gücüne bağlıdır (Karamızrak & Karaca Coşkun, 2018: 162-165). Savaş döneminde savaş harcamaları olarak ifade edilen kamu harcamaları barış döneminde savunma harcamaları olarak ifade edilmektedir. Savunma harcamaları barış döneminde sadece hazırlığa ilişkindir. Bununla birlikte savaş ve savunma harcamaları verimsiz harcamalar olarak her zaman bütçede diğer verimli harcamaların payını olumsuz etkilemektedir.

Savaşların devletlerin harcamalarını arttırması neticesinde finansman şekli olarak en az dört farklı model bulunmaktadır (Institute for Economics and Peace, 2011: 17):

- Vergilendirmenin arttırılması
- Askeri harcamaların ödenmesi için askeri olmayan harcamaların azaltılması
- Devletin savaş bonoları veya hazine menkul kıymetleri ihraç etmesi yoluyla kamu borçlanması
- Para basma

Bu finansman şekillerinin her biri savaş dönemlerinde ülkelere maliyetler yüklemekte ve verimli harcamaları azaltarak toplumların yaşam kalitelerinin düşmesine, sosyal bunalımlara ve ciddi ekonomik krizlere sebep olurken gelir dağılımındaki adaletsizliği de körüklemektedir.

B. II. Dünya Savaşı Sürecinde Türkiye’de Savaş Ekonomisi

II. Dünya Savaşı 1939 yılında başlamış ve 1945 yılında bitmiştir. Savaş ekonomisi uygulamak zorunda kalan birçok ülke işe, barınma ve tüketim mallarının sağlanması hususunda zorluklar yaşamıştır. Türkiye savaşa girmese de her an artan tehdit sebebiyle savaş ekonomisi içinde kalmış, savunma harcamalarının finansmanı, ithal ürünlerin yetersiz kalışı, serbest piyasada arz talep eksikliği ve karaborsa ekonomiyi olumsuz etkilemiştir (Gökbunar & Kahriman, 2014: 60). Üretim için gerekli hammadde, ara malı ve yatırım malları ithalatının düşmesi sonucunda üretimin azalması ile ülke ekonomisinin daralması ve enflasyonist ortam, savaş döneminde politikaları doğrudan etkilemektedir. (Koçtürk & Gölalan, 2010: 59).

Savaş süresince Türkiye’de maliye yönetimi klasik iktisat okulunun savunduğu bütçe denkliliği ilkesinden uzaklaşmıştır. Keynesyen görüşün Maliye Bakanlığı tarafından benimsendiği aslında söylenemese de, bütçe açıkları konusunda daha esnek olunmuştur. Denk bütçe onaylanması ilkesinden vazgeçilmiştir. 1944 yılından itibaren de bütçeler bütçe açığıyla onaylanmaya başlanmıştır. Lakin savaş süresince denk bütçe ilkesinin, siyasi güvenliği kapsayan bir ilke olarak savunulmaya devam edilmiştir. II. Dünya Savaşı sürecinde vergi politikasının temelini mali amaçlar meydana getirmiştir. Sürekli yapılan düzenlemeler neticesinde vergi sistemindeki karmaşa fazlaşmış, beklenen gelir de sağlanamamıştır. 1945 yılına gelindiğinde Maliye Vekili Nurullah Esat Sümer maliyenin sadece mali kaygılarla davranmasının meydana getirdiği sorunları belirterek, ilk kez kamu maliyesi ile ekonomi arasında bütünlük tesis etmekten söz etmiştir (Coşar, 2007: 73).

Türkiye savaşa girmemiş olmasına rağmen, diğer ülkeler gibi savaşın sebep olduğu iktisadi sıkıntılar sebebiyle milli kaynaklarını başta insan, makine, hammadde olmak üzere savaş için seferber etmiştir. Savaş ekonomisi kapsamında İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile devletçilik zihniyeti ekonomiye yön verirken bir milyon aktif işgücünü üretimden ayrılarak orduya katılmıştır. Bunun sonucunda üretim düşüşü kaçınılmaz hale gelirken, savaş sebebiyle ithalat yapılamaması sebebiyle devlet tüketimi sınırlamıştır. Savaş sebebiyle meydana gelen bu

seferberlik hali zirai üretimi 1945 yılında, 1939'da ulaştığı düzeyin ancak %60'na denk getirmiştir. Savaşın başlaması ile ordudaki asker sayısının yükselmesi ve savaşa hazır hale getirilmesi neticesinde savunma giderleri yükselmiş ve bütçe gelirlerinin içindeki savunma giderlerinin payı %60 olmuştur. Savunma harcamalarındaki olağanüstü yükseliş nedeniyle sanayileşme programı da büyük ölçüde beklemek zorunda kalmıştır (Arslan, 2016: 3-5). Bu dönemde kamu harcamalarının genel artışına bakıldığında temelde savunma harcamaları ve kamu memur maaş ödemesinin hakimiyetinden bahsedilebilecektir. Artan enflasyon sebebiyle memur maaşlarına 1942 yılında %15-%20 arası zam yapılırken, 1943'de bir maaş ikramiye verilmiştir. Kamu harcamaları içinde savunma harcamaları payı ise 1938 yılı baz alındığında 1942 yılında %54, 1945'de %41 artış meydana gelmiştir (Gökbunar & Kahriman, 2014: 64).

Tablo 1: Olağanüstü Savunma Harcamalarının 1940-1945 Arası Toplam Savunma Harcamaları İçindeki Payı

Olağanüstü ve gerçekleşen savunma harcamalarının genel bütçe içindeki payı Milli Savunma Bakanlığı Harcamaları (milyon TL)	1940	1941	1942	1943	1944	1945
Olağanüstü Savunma Harcaması	213	246	396	427	376	180
Toplam Savunma Harcaması	291	323	497	543	555	248
Olağanüstü Savunma Harcaması / Toplam Savunma Harcaması %	73,196	76,161	79,678	78,64	67,75	72,581

Kaynak: (T.C. Maliye ve Gümrük Bakanlığı, 1995)

Tablo 1'de 1940-1945 arası savaş döneminde olağanüstü savunma harcamalarının toplam savunma harcamalarının içindeki payının 1944 yılı haricinde %70 seviyesinin üstünde olduğu görülmektedir. Olağanüstü savunma harcamaları planlanmayan ve zor durumda kalınması sebebiyle yapılmak zorunda olan harcamalardır. Bu harcamalar yapılması için devlet çeşitli finansman şekillerine başvurmak durumunda kalmış, verimli harcamaların payı düşmüş ve ekonomik krizlerle karşı karşıya kalmıştır. Savunma harcamaları kalemi ülkelerin her zaman yapmak zorunda kaldığı harcamalar olmakla birlikte savaş döneminde olağanüstü savunma harcamaları ile birleşmekte ve ciddi bütçe yüküne sebebiyet vermektedir. Savaş olmasa olağanüstü savunma harcamalarının yapılmayacağı ve kaynakların sosyal refah için kullanılacağı bilinen bir gerçektir.

Türkiye II. Dünya Savaşı yıllarında silahlı tarafsızlık modeli uygulamıştır. Savaş dışında kalınmasına rağmen bu durum savaş ekonomisi yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Savaş süresince askeri giderlerin yükselmesi, ordunun ihtiyaçlarının giderilmesi, beslenmesi ithalatın daralması ekonomik yapıyı olumsuz etkilemiştir. Erkek işgücünün savaşa katılması neticesinde çalışan işgücü kadın ve çocuk emeği yetersiz kalmış ve üretim düşmüştür. Örneğin buğday üretiminde %50 azalma olmuştur. Ayrıca iye sorunu da meydana gelmiştir. Bu sorun kentteki tüketim ihtiyacının giderilmesinde kırsaldan kente gıda maddesi akışı ile alakalıdır. İthal mallar içindeki ham madde ve yatırım malları savaş sebebiyle sekteye uğramıştır. Bu durum üretimi de olumsuz etkilemiştir. Buna rağmen ithalatın kısılmasına rağmen ihracat devam etmiş ve ülke dış ticaret

fazlası verirken altın rezervleri artmıştır. Savaş ekonomisi sebebiyle artan savunma harcamaları bütçe açıklarını arttırırken hükümet emisyonu ve ek vergilere başvurmuş neticesinde de enflasyon artmıştır. Artan enflasyon tutarı %50’yi aşmıştır (Pamuk, 2012: 199-202). Merkez Bankasınca borçlanmaya başvurmasıyla beraber ekonomide fiyat artışları ciddi boyutlara gelirken ortaya yüksek enflasyon çıktı. Savaş döneminde toplam eşya endeksi, 1938 yılında 100 iken 1942’de 280’e ve 1943’de de 457’ ye ulaşmıştır (Arslan, 2016: 4).

İktisadi dengelerin bozulması neticesinde ekonomik dengenin yeniden tesisi hedefiyle yeni kaynaklar bulma amacıyla Milli Korunma Kanunu’nu (1940) yürürlüğe girmiştir. Savaş döneminde 596 karar çıkarılırken kanunun yürürlüğe girmesinde itibaren bu kararlar genel olarak üretim, tüketim, dağıtım, satış, ithalat, ihracat ve üreticilerin örgütlenmesi ile ulaştırma gibi konularda yoğunlaştırılmıştır (Güneş, 2018: 648-649). Milli Korunma Kanunu, devlete ekonomik hayatı düzenleyici olağanüstü hak ve yetkiler sağlamıştır. Fiyat tespiti ile denetimi, mecburi durumlarda zirai ürünlere bedel ödeyerek el koymak, dış ticarete satış şartlarını belirlemek ve halkın ihtiyacı halinde iktisadi ve ticari faaliyette bulunmak üzere devlet kuruluşları kurmak bu kanunla hükümete verilen yetkilerdendir (Özkan & Temizer, 2009: 320).

Milli Korunma Kanunu’nun önemli maddeleri şöyle sıralanabilir (Arslan, 2016: 5):

- Devlet sınai kuruluşların hangi malları ne kadar üreteceklerini tespit edecektir.
- Devlet mecburiyet halinde her tesise bir tazminat ödeyerek el koyarak sahip olabilecektir.
- Zirai alanlara ne ekileceğini devlet tayin ederek 500 hektarın üzerindeki arazileri gerekirse devlet bir tazminat ödeyerek kendisi de işleyebilecektir.
- Özel sektör yatırımları izne bağlanmış ve devlet denetimine alınmıştır.
- İç ve dış ticarete fiyat kontrol sistemi devlet tarafından getirilmiştir.

Savaş ekonomisinde Türkiye’nin yaşadığı sorunlar şu şekilde özetlenebilir:

II. Dünya Savaşı sırasında gıda ürünlerinin yeterli ve adil dağıtımı, fiyat istikrarının temini, sabit gelirlilerin desteklenmesi sebepleriyle karne uygulamasına geçilmiştir. Karne uygulaması temelini Milli Korunma Kanunu’ndan alırken anayasaya aykırılık, yolsuzluk ve istatistiki altyapı eksikliği başarısızlığın temelini meydana getirmiştir (Gökbunar & Kahrıman, 2014: 228).

Ek askeri harcamaların finansmanı yapılırken, azalan üretim ve daralan ithalat sorunları, enflasyon ve iâşe sorunları gündeme gelmiştir. Başta makine ve teçhizat gibi yatırım mallarının ithalatında azalma olması planlı ve devletçi yatırım politikalarından uzaklaşılmasına ve kısa vadeli hedeflere yönelmesine sebebiyet vermiştir. Türkiye’de Refik Saydam Hükümeti 1942 Temmuz ayına kadar katı fiyat denetimleri ve tarım ürünlerine düşük fiyatla el koyma yoluyla ekonomiyi idare etmeyi denese de şehirlerin iâşesinde ciddi sıkıntılar yanında karaborsa, rüşvet, istifçilik gibi ekopolitik yozlaşmalar engellenememiştir. Refik

Saydam Hükümetinde sonra göreve gelen Şükrü Saraçoğlu Hükümeti ise bu uygulamaları gevşetmiştir. Bu durum katılığı azaltırken enflasyonu arttırmıştır. Savaş döneminde enflasyon özellikle ücretli kesim aleyhine gelir adaleti bozmakta olup ticaret erbabının fazla zarar görmeden servet kazandığını ifade edebiliriz. 1942 yılında getirilen olağanüstü vergileme örneği olan varlık vergisi ile vergi komisyonları azınlıklardan daha fazla vergi almıştır. Vergi hasılatı 315 milyon TL olmuş ve milli gelirin %3,5'ine ulaşmıştır. Bu vergi azınlıkların mal varlıklarının satılmasına sebep olurken etnik temel kökenli uygulaması sorun teşkil etmiştir (Pamuk, 2012: 199-202).

II. Dünya Savaşı esnasında Türk milletinin sosyoekonomik yapısı değerlendirildiğinde; küçük bir kesim kolay kazanıp lüks hayatına devam ederken, toplumun büyük kesimi az gelirli köylü, işçi ve memurlardan meydana gelmektedir. Geçim sağlamanın dışında yiyecek bulma hususunda dahi sıkıntı çekilen savaş sürecinde; tifüs, verem, zafiyet gibi hastalıklar yaygındır. Toplum kıtlık korkusuyla tüketim mallarına aşırı talepte bulununca bir arz-talep dengesizliği meydana gelmiştir. Devlet, kendi ürettiği mallara bile devamlı zam yapınca, piyasadaki diğer mallar da paralel olarak fiyat artışına maruz kalmış ve karaborsacılık yaygınlaşmıştır. Hükümet 1942 yılı Ocak ayında vurgunculuğa ve karaborsacılığa karşı tedbir amaçlı 10 yıl hapis ve 10 bin lira para cezası yürürlüğe sokmuştur. Vergi yükü ücretli kesim üzerinde yoğunlaşmış, bu kesim kazanç vergisinin yanında ekonomik buhran, muvazene ve hava kuvvetlerine yardım gibi çeşitli olağanüstü vergiler ödemek mecburiyetinde kalmışlardır. Bu kesimin aldıkları ücretler enflasyon karşısında erirken gündelik ihtiyaçlarını bile karşılayamayacak konuma düşmüşlerdir. Almanya, İngiltere ve ABD gibi güçlü ülkeler Türkiye'nin ürettiği hammaddeleri yüksek fiyatlarla satın alarak Türk tüccarı, sanayicisi ve toprak ağasını diğer kesimlere nazaran zenginleştirmişlerdir (Dokuyan , 2014: 28).

C. II. Dünya Savaşı Sürecinde Türkiye'de Vergileme Anlayışı

Türkiye II. Dünya Savaşı esnasında savaşa girmemiş olsa bile savaş tehdidini önemli bularak savunma giderleri yapmış savaş ekipmanları olarak bunları stoklamıştır. Bu sebeple önemli bir finansman açığı ortaya çıkmıştır. Bu finansman ihtiyacının karşılanmasında yeni vergiler konmuştur. Bunun temel sebebi mevcut vergilerin gelir elastikiyetinin az oluşu ile konjonktürel gelişmelere uygun finansman ihtiyacını karşılayamamasıdır. Bu sebeple devleti yönetenler yeni vergilere ilişkin en uygun sektörler olarak ticari ile tarımsal sektörleri tercih etmişlerdir. Sermaye ile tarım kazançları yeni vergilerde vergi konusuna kaynak teşkil etmişlerdir. Bu kazançlara yönlennesinin temel sebeplerinden biri de ücretli kesimin 1929 Dünya Ekonomik Buhranından diğer mükelleflere göre daha fazla etkilenmesidir. Büyük Buhran dediğimiz 1929 Ekonomik Krizi neticesinde artan vergi yükü genellikle ücretlilere etki etmiştir. Ayrıca sabit ücret alan bu kesim yüksek enflasyondan da ayrıca etkilenmiştir. Bu durum neticesinde ücretli kesimden vergi alınması sosyal patlamaya sebebiyet verecek ayrıca gelir dağılımında adaletsizliği arttıracaktı. Bu sebeplerle yeni vergiler meydana getirilmiştir. Bunlar ticaret erbabını vergilendirmek için konulan varlık vergisi ile

zirai kazanç elde edenleri vergilendirilmek üzere konan toprak mahsulleri vergisi ve aynı muamele vergisidir (Giray, 2015: 225-229).

Vergilemeye ilişkin yaklaşım sadece Türkiye’de değil diğer ülkelerde de benzer nitelikte uygulanmıştır. II. Dünya savaşı süresince çoğu ülke yükselen savaş giderlerinin büyük bir kısmını vergilerle karşılama yolunu tercih etmişlerdir. II. Dünya Savaşı öncesinde İngiltere harcamalarının %25’lik kısmını vergi finanse ederken 1943’te bu oran %49’a yükselmiştir. Savaş içinde buna ilişki benzer bir durum Almanya’daki vergi oranlarında yaşanmıştır (Arslan, 2016: 3).

1. Yeni Vergisel Düzenlemeler

Savaş ekonomisinin getirdiği harcamaların ciddi artışı sonucu ortaya çıkan finansman açığının giderilmesinde yapılan yeni vergisel düzenlemeler kapsamında; ticaret erbabını vergilendirmek için varlık vergisi, zirai kazanç elde edenleri vergilendirmek üzere konan toprak mahsulleri vergisi ve aynı muamele vergisi bulunmaktadır.

a. Varlık Vergisi

12 Kasım 1942 tarihinde servet ve ticari kazanç sahiplerinden bir kere olmak üzere varlık vergisi alınmasına karar verilmiştir. Bu vergi türü başka ülkelerde de değişik isimlerde uygulanmıştır. Bu vergi savaş ekonomisinin önemli bir mali araçtır. Nitekim uygulandığı 1942 yılında varlık vergisinin payı genel bütçe gelirleri içinde %27.4 iken vergi gelirleri içindeki payı %36’dır (Giray, 2015: 229-230).

Asıl amacı fiyatlar genel düzeyini düzenlemek olan varlık vergisinin uygulamaya konulmasının türlü sebepleri vardır. Bu dönemde fiyatlardaki genel yükselişler karşısında devletin yeni gelir kaynağı elde etmesi için varlık vergisi önemli bir araç olmuştur. Böylece varlık vergisinden elde edilecek gelirler ile bütçe açıklarının azaltılması için önemli bir gelişme olacaktır. Varlık vergisinin ortaya çıkması ile birlikte toplumun harcama seviyesinin azaltılması amacıyla dolaşımdaki para düzeyi de azaltılacak böylece fiyatlar kontrol altına alınabilecektir. Ayrıca dönemin büyük bir sorunu olan stokçuluğun da varlık vergisi ile birlikte ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. Depolarında büyük miktarlarda mal stoku bulunduran kişilerin vergi borcunu ödeyebilmek için söz konusu malları satma yoluna başvuracakları değerlendirilmiştir. (Yardımcı & Kutlutürk, 2019: 62-63).

i. Varlık Vergisi Alınma Nedenleri

Varlık vergisinin alınmasında önemli nedenler bulunmaktadır. Bu nedenleri iktisadi, mali, sosyal ve siyasi nedenler olarak sıralanabilir.

İktisadi nedenlerin başında yüksek enflasyon ile karaborsanın büyümüş olması bulunmaktadır. Bu dönemde savaş ekonomisi uygulanması sebebiyle savaşta olunmamasına rağmen her an savaşa girebilme ihtimalinin olması savunma harcamalarını arttırmıştır. Harcamaların finansmanı için devlet hem iç borçlanmaya hem de emisyonu başvurmuştur. Bunun sonucunda enflasyon artmış 1941-1942 yılları arası fiyat endeksi %98 artmıştır. Yüksek enflasyona sebep bir başka unsur ise yerli üretime ilişkin olarak ithal hammaddelerin azlığı, çalışan

nüfusun orduya katılması neticesinde çalışma hayatından çekilmesi arzı talep karşısında azaltmış sonuçta da yüksek enflasyonu tetiklemiştir. Savaş ekonomisindeki psikolojik unsurlar da para sahiplerini paralarının değersizleşeceği fikrine sevk ederek para yerine mal talebine sebep vererek talep enflasyonunu yükseltmiştir. Karaborsanın büyümüş olması da bir diğer iktisadi nedendir. Karaborsadan yararlanan iki kesim bulunmaktadır. Bu dönemde büyük çiftçiler ile tüccarlardır. Malların kıtlığından faydalanarak mallarını satmamış ve saklayarak spekülatif artışlardan kar elde etmişlerdir. Varlık vergisi ile hem karaborsacıların stokladıkları malları piyasaya sürerek karaborsacılığı azaltmak hem de arzı arttırarak enflasyonu düşürmek hedeflenmiştir (Giray, 2015: 230-231). Bu durum sadece Türkiye'ye özgü değildir. Birçok ülke de ekonomik nedenlere bağlı olarak ortaya çıkan haksız kazancın önüne geçmek istemiştir. Haksız kazanç; savaş, kıtlık ve doğal afetler sebebiyle olağanüstü durumlarda bazı çıkarıcı kişi ya da grupların tefecilik, karaborsacılık ve vurgunculuk ile başta temel gıda maddeleri olmak üzere talep edilen ürünleri "fahiş fiyat" ile satarak büyük karlar elde etmeleridir (Ayдын, 2019: 414).

Savaş ekonomisinde mali nedenler kapsamında başta karaborsacılık olmak üzere spekülatif kazançların vergilendirilmesi ile finansman sağlama amacı güdülmüştür. Çünkü mevcut vergilere birçok kez zam yapılmasına rağmen istenilen netice alınamamış ve hasılat artmazken vergi sistemi daha karmaşık bir hal almıştır (Giray, 2015: 230-231). Neticesinde de yeni vergilere yönelinmiş ve varlık vergisi öngörülmüştür.

Sosyal nedenlerin temelinde adil gelir ve servet dağılımı bulunmakta olup bu husus devletin de makro ekonomik amaçları arasında bulunmaktadır. Karaborsacıların ve diğer büyük çiftçi ve tüccarların spekülatif kazançlarından varlık vergisi alınarak sosyal barış ve adil servet dağılımı amaçlarına olumlu etki yapılacaktır. Varlık vergisinin uygulamaya konulmadan önce yapılan kamuoyu araştırmalarında hem basın hem de halk bu vergiyi benimsemiş ve desteklemiştir. Bunun sebepleri arasında azınlıkların savaş dönemlerinde ekonominin büyük kısmını ele geçirmiş olması, yüksek fiyatlı mal satarak lüks içinde yaşaması, burjuvazi kısmının kısa vadeli karlar ile zengin olması ve dış ticarete azınlıkların kıt olan ithal mal piyasasına hükmetmesi sonucu halkın bu kesime karşı tepki göstermesi bu vergiyi meşrulaştırmıştır (Giray, 2015: 230-231). Çünkü II. Dünya Savaşı sürecinde ithal malların fiyatları genel olarak %240 oranında artmıştır. Milli malların fiyatları ithal mallara göre fiyatlar genel seviyesi olarak daha fazla artarken bu durum malların ithalatındaki düşük döviz sebebiyle de yerli mala göre ucuz hale getirmiştir. Bu durum neticesinde savaş sürecinde ithalatın çok karlı bir iş olmasına sebep olmuştur. Dış ticaret azınlıkların elinde olması sonucunda 1942 yılında Varlık Vergisi Kanunu ortaya çıkmıştır (Arslan, 2016: 8).

Varlık vergisi savaş yıllarında spekülatif kaynaklı aşırı ticari kazançların bir kısmına sahip olmak için bir defaya mahsus bir servet vergisidir. Bu dönemi fırsat bilen iç ve dış ticaret yapan tacirler ile azınlıklar büyük sermaye birikimi sağlamışlardır. Hükümet bu kazançları vergilendirerek azınlıkların ekonomi üzerindeki etkisini azaltmak, milli burjuvaziye yol vermek, savunma

harcamalarının finansmanına destek olmak ve enflasyonu azaltmak hedefiyle bu kanun yürürlüğe girmiştir. Azınlıkların piyasadaki güçlerine ilişkin olarak şu tespitler bulunmaktadır: Varlık Vergisinin yürürlüğe girdiği dönemde İstanbul piyasasının %87’si azınlıkların elindedir. İş sahiplerinin sayısal oranı ise azınlıklar lehine %89,2’dir. Yapılan bilimsel çalışmalarda vergi yükünün %11’lik kısmının sadece varlık vergisi mükelleflerince karşılandığı tespit edilirken dolaylı vergiler ile emisyonun büyük halk kesimince çekildiği ortadadır. En fazla vergi yükü ilk sırada tarım kesimine, ikinci sırada ise ücretlilere aittir. Bu dönemde elde edilen 320 milyon TL haksız kazançların yanında çok azdır. Bunun sebebi ise keyfiyet ile radikal cesaret verici uygulamalara başvurulamamasıdır. Çünkü azınlıklar dış ticarete hâkimdir ve ülke dışı bağımlıdır (Kurtoğlu, 2010: 449-451).

ii. Varlık Vergisinin Özellikleri

4305 sayılı Varlık Vergisi Kanunu, vergi konusu, vergi miktarı, verginin tarhi, verginin tebliğ ve tahsili, teminat, zaman aşımı ve meriyet adı altında yedi bölümden ve on yedi maddeden oluşmuş bir kanundur. Kanunun Birinci maddesinde, varlık vergisinin servet ve kazanç sahiplerinin servetleri ve olağanüstü kazançları üzerinden ve bir defa olmak üzere alınacağı ifade edilmiş, ikinci maddede verginin kimlerden alınacağı sıralanmıştır (Coşar, Varlık Vergisi Konusundaki Yolsuzluk Söylentileri, 1996: 9).

Varlık vergisi vergilemede mülkîlik ilkesine göre tüm ülke sınırlarındaki kazançlara uygulanmıştır. Bütün ülkede uygulanması ile birlikte merkezler İstanbul, Bursa, İzmir gibi büyük şehirlerde odaklanmıştır. Varlık vergisinde mükellefler; kazanç vergisi mükellefleri, büyük çiftçiler, irat geliri elde edenler ve tüccarlardır. Varlık vergisinin oranı olmayıp, verginin alınmasında idarece takdir usulü kullanılmıştır. Verginin tebliğinde ilan yoluyla tebliğ kullanılmıştır. Vergi ödeme süresi 15 gündür. Vergi nakit olarak tahsil edilmiştir. (Giray, 2015: 230-232).

iii. Varlık Vergisinin Uygulama Sonuçları ve Eleştirisi

Varlık Vergisi uygulama neticesinde önemli bazı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Varlık Vergisi Kanunu beklenen faydayı sağlayamamış, dönemin başlangıcında ortaya çıkan karaborsacılık, zamlar, stokçuluk neticelenmemiş; ticaret hayatında büyük ve yasal olmayan kazançların meydana gelmesi devam etmiştir. Azınlıklardan piyasanın arındırılması belli ölçülerde gerçekleşmiştir. Devlet egemenlik hakkına dayanarak vergiyi almasına rağmen özellikle Yahudi tarafça ırkçı olarak nitelendirilmiştir. Vergiyi ödemeyenlerin toplanması kamplaşmaya sebebiyet vermiştir. Yabancı kaynaklarda mali engizisyon olarak ifade edilmiştir (Gökbunar, Çandır, Arslan, & Mastar Özcan, 2016: 233-235).

Varlık Vergisi hem uygulandığı hem de sonraki sürecinde sürekli gündeme getirilen ve sıkça eleştirilen bir vergi olmuştur. Vergi ile ilgili yazılan eleştirilerin bir kısmı haklıyken, bir kısmı ise dönemin şartları dikkate alınmadığında taraflı yorum olmuştur. Vergi anlayışı olarak çok ağır bir vergi uygulamasıdır. Vergi ile ilgili tartışılan bazı noktalar şu şekilde özetlenebilir: Vergi yalnızca azınlıklardan elde edilmiş ve vergilendirilmede adaletsiz dağılım olmuştur, uygulama ile ülkedeki azınlıkların ellerindeki mallara el konularak bu

kimselerin yurt dışına çıkmaları hedeflenmiş, bedeni yükümlülük sırasında çok acımasız uygulamalar yapılmıştır, savaşın yükü sadece azınlıklara ve yabancılara yüklenerek Türk halkı korunmuştur, vergi keyfi bir uygulamanın sonucudur ve bu uygulama sadece Türkiye’de cereyan etmiştir. Varlık Vergisi uygulaması, Cumhuriyet Halk Partisi’nin iktidarda kaldığı dönemde fazlaca tartışılmamışken, Demokrat Parti’nin 1950 yılında iktidara gelmesiyle fazlaca gündem olmuştur. Varlık verginin toplanması esnasında İstanbul’da defterdar olarak çalışan Faik Ökte’nin 1951 yılında yazdığı “Varlık Vergisi Faciası” başlıklı kitap büyük tartışmalara sebebiyet vermiştir. Ökte bu kitabında vergi uygulamasını ciddi manada eleştirmiştir. Bu eleştiriler karşısında dönemin Adalar Gençlik Kulübü Başkanı Ahmet Arif Meriç tarafından 27 Haziran 1951 tarihinde “Varlık Vergisinin Satılmış Kahramanı Faik Ökte’ye Açık Mektup” başlıklı bir broşür meydana getirilmiştir. Bu broşürde Varlık Vergisi savunulmuş ve Ökte’nin eseri şiddetle eleştirilmiştir. Meriç’e göre; vergi toplanması sayesinde Romanya, Bulgaristan, Yunanistan ve Macaristan işgal altındayken Türkiye işgal karşısında güçlü hale gelmiştir. Bu dönemde toplanan vergide adaletsizlikler yaşanmışsa da bu durum, işgalin engellenmiş olması karşısında çok küçük bir fedakârlıktır. Medeniyetin ve gücün temsilcisi olarak gösterilen İngiltere de savaş esnasında yüksek vergiler tahsil etmiş, ayrıca mülklere dahi el koymuştur. Bu devletlerde, halk Türkiye’de olduğu gibi bir serzenişte bulunmamıştır. Türkiye’de sıkıntıyı Anadolu İnsanı yaşarken bu verginin tahsil edildiği kesim halen ülkenin en zengin ve lüks yaşayanları durumundadırlar. Meriç’e göre Ökte, milli yapıya ihanet etmiş ve bunu da kendi maddi menfaatlerini gerçekleştirmek için yapmıştır. Ökte’nin eseri daha sonraki süreçte, Varlık Vergisi ile ilgili olarak Türkiye ve dünyada yazılmış olan birçok esere kaynak teşkil etmiştir. Verginin eleştirilmesinden çok, ülkenin imajının zedelenmesinde bu eser önemli bir dayanak haline gelmiştir (Dokuyan , 2014: 44-45).

Varlık vergisinin eleştirilerin odak noktasını verginin kapsamı ve tahsil şekli meydana getirmiştir. Varlık vergisi bir servet vergisi olarak uygulamada veri sisteminin eksikliği ve vergi idaresinin yetersizliği sebebiyle birçok soruna sebebiyet vermiştir. Sübjektif ayrımcılığa sebebiyet vermesi verginin eleştirilmesini arttırmıştır (Coşar, Kriz, Savaş ve Bütçe Politikası, 2004: 117).

Verginin tüm ülkede uygulanabilir olmasına rağmen ağırlığın İstanbul, İzmir, Bursa gibi merkezlerde toplanması, verginin mükellefiyeti üzerine gayrimüslimler ağır basarken bazı Müslüman mükelleflere ayrıcalık yapılması haksızlık meydana getirmiştir. Bununla birlikte vergi taleplerinin yüksek olması sebebiyle birçok mükellef işlerini kapatmayı tercih etmiştir. Karaborsa ile mücadele etmek için konulan bu vergi karaborsacılığın daha da artmasına sebep olmuştur. Vergiye ilişkin olarak tarha sadece mükerrerlik ve maddi hata durumlarında itiraz edilebilmektedir. Vergi borcunu ödeyemeyenler için kamu hizmetlerinde çalışma zorunluluğu olup aldıkları ücretin yarısı vergi borcuna kesilmektedir. Vergi nakit olarak ödendiğinden gayrimenkuller satış yoluyla elden çıkarılmaktadır. Vergi borcunun sorumluları ve teminat yapısı ise ilginç ve adaletsizdir. Çünkü kaçakçılık ve muvazaayı önlemek için vergi mükelleflerinin

yanında eş, çocuk ve hatta kardeşlerinin malları teminat olarak alınabiliyordu. Genel olarak değerlendirildiğinde vergileme açısından ciddi sorunlar oluşturan ve toplumun dirençle karşıladığı siyasi ve idari yolsuzluklara tahsil şekli sebebiyle yol açan bu vergi 1944 yılında yürürlükten kaldırıldı (Giray, 2015: 230-232).

Varlık vergisinin uygulandığı süreçte, verginin temel hedeflerinden biri olan dolaşımdaki paranın azaltılması konusunda başarı sağlanamamıştır. Varlık vergisi uygulamasının ilk üç ayında, para hacminde bir daralma gerçekleşse de para hacmi izleyen dönemlerde eski seviyelerine dahi ulaşamamıştır. Bu sebeple fiyatlar genel düzeyinde bir azalma gerçekleşmediği gibi varlık vergisi ile karaborsaya karşı etkin bir mücadele sağlanamamıştır (Yardımcı & Kutlutürk, 2019: 63).

b. Toprak Mahsulleri Vergisi

Savaş ekonomisinin etkisiyle yürürlüğe giren Toprak Mahsulleri Vergisinin mali hedefi, İkinci Dünya Savaşı süresince hazineye gelir kazandırmaktı. Bu verginin sosyal hedefi ise 1942 yılında tarım haricinde uygulanan Varlık Vergisinin eki olarak tarım kesimini vergilendirerek, özellikle azınlıkların tepkilerini bir ölçüde hafifletmekti. Varlık Vergisi boyutlarına ulaşmamış olmakla birlikte bu vergi aşardan beri ilk defa tarım sektörüne yönelik dolaysız vergi olarak önem taşımaktadır. Bu verginin yoksul çiftçiler üzerinde ağır bir yük meydana getirdiğini ifade edilebilir (Çomaklı, Koç, & Yıldırım, 2012: 64).

Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu’nun gerekçesinde fedakârlık ve milli görev tarzı terimlerin ön plana çıktığı, bu sebeple söz konusu verginin on dokuzuncu yüzyılda gündeme gelen kolektivist devlet anlayışının vergilendirme yetkisinden izler taşıdığı ifade edilebilir. Toprak mahsulleri vergisi çiftçinin üzerindeki vergi yükünü çok ciddi yükseltmiştir. Nitekim çiftçinin tespit edilmiş yüzdelik dilimlerde bulunan ürününü devlete verme mecburiyeti mevcutken, bu Kanun ile söz konusu mecburiyetin yanında hububat ve bakliyat ürünleri için %8, diğer ürünler için %12 oranındaki mahsulün vergi olarak ödenmesi hüküm altına alınmıştır. Toprak mahsulleri vergisi savaş yıllarında hem ordu ve büyük şehirlerin iaşesinin giderilmesinde hem de hazineye sağladığı gelir açısından önemli bir kaynak meydana getirmiştir. Lakin bu vergi, üretim miktarlarındaki ciddi düşüşlerin ve krizin sebebi olarak da gösterilmiştir (Akman & Solak Akman, 2011: 83-86).

1941 yılında yürürlüğe giren bu vergi ordunun gıda gereksinimini karşılamak amacıyla konulmuştur. Randıman vergisi niteliğinde olup vergi konusu olarak belirlenmiş zirai ürünlerden alınmıştır. Bu verginin oranı %10 olup aynı ve nakdi tahsilat yapılmıştır. Vergi 1944 yılında yürürlükten kaldırılmıştır. Aşar vergisine benzeyen bu vergi türü köylü kesimin ağırlıklı olduğu tarımsal kesme ciddi vergi yükü bindirmiştir. Bu özelliği ile eleştiri konusu yapılmıştır. (Giray, 2015: 230-232)

Tablo 2: Toprak Mahsulleri Vergisinin Genel Bütçe ve Vergi Gelirlerindeki Payı

Toprak Mahsulleri Vergisi	1941	1942	1943
Genel Bütçe Gelirleri Payı %	5,8	4,6	10,1
Vergi Gelirleri Payı %	7,9	5,7	12,8

Kaynak: (T.C. Maliye ve Gümrük Bakanlığı, 1995)

Tablo 2’de de görüleceği üzere vergi bütçe gelirleri içerisinde düşünüldüğü kadar pay alamamıştır. Bunun temel sebepleri arasında tarımsal ürünlerin gelir ve fiyat esnekliklerinin sanayi ürünlerine nazaran daha düşük olması ile tarımsal kesimin fakir olması sayılabilir. 1943 yılında en fazla vergi tahsilatının yapıldığı yıldır.

Büyük sosyoekonomik etkileri olan ve net bir şekilde haraç niteliği taşıyan Toprak Mahsulleri Vergisi fakir köylülerden tahsil edilirken piyasa için üretimde bulunmayan küçük fakir köylülerin Toprak Mahsulleri Vergisi sebebi ile çektikleri açlık ve zulüm dönemin varlık vergisiyle beraber önemli bir çıktısıdır. 1941-1944 yıllarında fakir köylünün yalnızca arazi, hayvanlar ve Toprak Mahsulleri Vergisi olarak ödediği tutar 368 milyon liradır ve İstanbul azınlıklarından toplanan (180 milyon lira, genel vergi yükünün %3’ü) Varlık Vergisi’nin iki katından daha fazladır. (Gökbunar, Çandır, Arslan, & Master Özcan, 2016: 235).

Genel olarak verginin uygulandığı yıllarda birçok değişik zirai ürünün üretim miktarlarında ciddi azalışlar meydana gelmiş; normal üretim miktarlarına savaş sonrası yıllarda ulaşabilmiştir. Bu vergi sürecinde II. Dünya Savaşı yıllarında izlenen ekonomi politikalarının sebep olduğu mali yükümlülükler çiftçiler açısından olumsuz sonuçlar meydana getirmiştir. Ağırlıklı olarak hububat tarımı yapan Türk köylüsünün önce Millî Korunma Kanunu’na dayanılarak uygulanan devletçe el koyma yöntemi, daha sonra toplumda aşar vergisinin tekrar gelmesi olarak ifade edilen toprak mahsulleri vergisi sebebiyle ağır bir vergi yüküyle karşı karşıya kalması mevcut tek parti iktidarına karşı tepkileri de arttırmıştır. El koyma uygulamasında piyasa fiyatlarının ve hatta maliyetlerin altında kalan alım bedelleri çiftçiler bakımından ciddi mali kayıplara neden olmuştur. Toprak mahsulleri vergisinde düşük bedelle el koyma uygulamasıyla birlikte çiftçiler nezdinde yıkıcı sonuçlara sebep olunmuş, toplumun siyasi iktidara karşı hoşnutsuzluğunu fazlalaştırmıştır (Akman & Solak Akman, 2011: 83-86).

c. Aynı Muamele Vergisi

Muamele Vergisi, bankacılık, sigortacılık, ithalat, ihracat ve sanayi kesimlerini kapsamaktadır. Endüstri kesiminde vergi oranlarında düşme yapılırken, ihracat üzerindeki vergi tamamen kaldırılmıştır. Muamele Vergisi devletin tahsilat sıkıntısı nedeniyle 1934 yılında yeniden düzenlenmiş, vergi denetimi konusunda da örgütlenme başlamıştır (Saraçoğlu, 2009: 135).

1941 yılında yürürlüğe giren ve 1942 yılında uygulamaya başlanan bu verginin konusu kilo ile yağ üretimidir. Nakdi değil aynı usulün geçerli olduğu bu vergilemede üretilen yağın %12,5 oranı vergi karşılığıdır. Vergi beyanının ve ödemesinin zamanında yapılmaması neticesinde ceza %25 fazla vergi alımıydı. Verginin konusunun aynen alınan yağ olması bu ürünün korunmasının zor olması ayrıca vergiye konu yağların fiyatının yükselmesi ve gizlenerek karaborsacılığa sebebiyet verilmesi vergi kaçakçılığını arttırmıştır (Giray, 2015: 230-232).

2. Mevcut Vergisel Düzenlemeler

Savaş ekonomisinde hükümet yeni Muamele Vergisi Kanunu çıkararak ilk mal indirimini kaldırmış, malın satış rakamını da matrah değeri olarak kabul etmiştir. Buna sebep vergi kaçakçılığının azaltılmasıdır. Bu kanun ile vergi istisnaları fazlaştırılmıştır. İlaç sanayi, gemi, motor üretimi ile ilgili istisnalar genişletilirken küçük esnaf muafılığı daraltılmıştır. Vergi oranları genel olarak yükseltilmiştir. 1945 sonrası dönemde toptan ticaret aşamasındaki vergi olan istihlak vergileri kaldırılmıştır. Bu sayede çifte vergilendirme ortadan kalkmıştır. Götürü usul de kaldırılmıştır. Bunların sebepleri arasında idari kaygılar ve dolaylı vergilerin savaş yıllarındaki ağırlığını bir nebze hafifletmektir. Bu dönemdeki vergiler yeterli esnekliğe sahip değillerdi. Karışık hale gelen vergi sistemine reform ihtiyacı duyulduğu hükümet tarafından da kabul edilmiştir (Giray, 2015: 232).

Savaş sürecinde Kazanç, Hayvanlar, Bina, İç istihlak ve Muamele vergilerine ve ithalattan alınan muamele vergilerine zamlar yapıldı, ayrıca bazı vergilere “Müdafaa Vergisi” adı altında ek zamlar düzenlendi. Sıklıkla yapılan bu düzenlemeler neticesinde vergi sisteminde karışıklık arttı. Dar kapsamlı ve adaletsiz bir yapıda olan Türk vergi sisteminde, vergi gelirlerinin büyük bölümü dolaylı vergilerden ve ücretlilerden alınan kaynakta kesintilerden sağlanıyordu. Ticari gelirlerden yalnızca kazanç vergisi alınıyordu ve verimi de düşüktü (Coşar, 2007: 73).

3. II. Dünya Savaşı Sürecinde Türkiye’de Kamu Gelirlerinin Gelişimi

İkinci Dünya Savaşı’nın Alman birliklerinin Polonya’yı işgal ettiği 1 Eylül 1939’da başladığı kabul edilir. 8 Mayıs 1945’te Almanya’nın ve 2 Eylül 1945’te Japonya’nın koşulsuz teslim edilmesi savaşın sona erdiğini gösteriyor. Polonya’nın Almanya tarafından işgali üzerine İngiltere ve Fransa, Hitler’den Polonya’yı savunmak ve kendi ülkeleri için gelecekteki potansiyel tehditlerden kaçınmak için geri çekilmelerini istedi. İngiltere ve Fransa’nın Hitler’in reddetmesine derhal yanıt vermesi Almanya’ya karşı savaş ilan etmekte (Altınörs, 2017: 1). Bu durumda Türkiye’nin pozisyonu önem arz etti ancak Türkiye tarafsızlığını yitirmede ancak savaş ekonomisi yaşamak zorunda kaldı.

Tablo 3’te de görüleceği üzere II. Dünya Savaşının sürdüğü yıllarda savaş ekonomisinin etkisiyle kamu gelirlerinde değişiklikler meydana gelmiştir.

Tablo 3: 1940-1945 Arası Türkiye’de Kamu Gelirlerinin Gelişimi %

Yıllar	Vergi Gelirleri	Vergi Dışı Gelirler	Özel Gelir ve Fonlar	Gelir Vergileri	Servet Vergileri	Harcama Vergileri
1940	43	10	47	39,5	7,4	53,2
1941	49	8	43	36,9	8,2	55,9
1942	75	12	13	20	41,6	38,4
1943	73	26	1	36,4	10,5	53,1
1944	82	13	5	36,1	13	50,9
1945	80	13	7	42,6	6,2	51,2

Kaynak: (T.C. Maliye ve Gümrük Bakanlığı, 1995)

Vergi gelirleri içerisinde 1942 yılında varlık vergisinin etkisiyle dolaysız vergi olan servet vergisi artmış, 1940-1945 yılları arasında ise bu vergi

uygulanması dışında servet vergilerinin payı gelir ve harcama vergilerine göre daha düşük seyretmiştir. Bu süreçte harcama vergilerinin payı 1942 yılı haricinde gelir ve servet vergilerinin toplamından bile daha fazla gerçekleşmiştir. Bunun neticesi olarak gelir dağılımında adaletsizlik meydana gelmiş ve zengin-fakir marjı büyümüştür. Özellikle ücretli kesim üzerinden alınan gelir vergisinin payının yüksek olması enflasyon nedeniyle bu kesimin vergi adaletsizliğini, savaş ekonomisini ve ekonomik krizi daha fazla hissetmesine sebebiyet vermiştir. Vergi adaleti açısından savaş yıllarında dolaylı vergi olan harcama vergilerinin dolaysız vergilere nazaran daha fazla toplandığını ve vergide adaletsizliğin yaşandığı ifade edilebilir. Bu dönemde bazı sermaye sahiplerinin başta varlık vergisinden pek etkilenmemesi ve lüks yaşantılarına devam etmeleri Türkiye’de kayıt dışı ekonominin ciddi bir boyutu olduğunu da işaret etmektedir.

SONUÇ

Savaş ekonomisi, devletlerin savaş dönemlerinde savunma üretimine ağırlık vermelerine sebebiyet verir. Bu durum tüketici taleplerinin karşılanmasında sadece zorunlu taleplerin karşılanması ile kıt kaynakların kullanım alan ve seçeneklerinin azalmasında kendini gösterir. Savaş ekonomisinin olumsuz etkilerinin başında çalışan nüfusun savaşa katılması sebebiyle azalması sonucu GSMH düşmesi ve kamu gelirlerinde kayıp, kaynak yetersizliği sebebiyle savaşta olan ülkelerin kredi notunun düşüklüğü sebebiyle yüksek maliyetli milli borç stoğunun artması, güvenlik tedbirleri sebebiyle psikolojik önleyici güvenlik ve imar harcamalarının artması, maliyetlerin kıt kaynaklarla karşılanması sebebiyle kalkınma carilerine ayrılan payın bütçede azalması, emisyon kaynaklı yüksek enflasyon, artan savaş teknolojisi ve sağlık harcamalarıdır.

Savaş sebebiyle azalan sosyal refahın yeniden artması önemli finansman kaynaklarına ihtiyaç duyar. Savaş ekonomisinde artan kamu harcamalarının finansmanında vergilere başvurulduğunda vergilerin hacim ve mükellef temelinde etkileri farklı olacaktır. Vergileme tüketim malları üzerine yapıldığında fakirlik artacakken, gelir üzerine yapıldığında ise tasarruf ve yatırımlar azalacaktır. Servet sahibi ve gelir düzeyi yüksek kişilerin harcamalarının ağırlıklı olduğu lüks tüketim mallarına yapılacak vergileme ise adil gelir dağılımı üzerinde olumlu etki meydana getirebilecektir. Türkiye II. Dünya Savaşı’na katılmamış olmasına rağmen silahlı tarafsızlık modeli sebebiyle her an savaşa girecekmiş gibi savaş ekonomisi yaşamıştır. Bu dönemde savunma harcamalarının artması ve ithalatın daralması ekonomik yapıyı olumsuz etkilemiş, erkek işgücünün silah altında olması üretimi düşürmüş, kamu gelirleri azalmış, bütçe açıklarının artması devleti emisyon ve ek vergi koyma yoluna götürmüş ve iase sorunu ortaya çıkmıştır. Yüksek enflasyon kaynaklı ekonomik kriz yönetiminde ücretli kesimden daha fazla vergi alınması sosyal patlama riski ve adaletsiz gelir dağılımının artma ihtimali sebebiyle tercih edilmemiş ve başkaca dolaysız vergiler üzerinde durulmuştur. Bu vergilerin başlıcaları arasında ticaret erbabını vergilendirmek için konulan varlık vergisi ile zirai kazanç elde edenleri vergilendirilmek üzere konan toprak mahsulleri vergisi ve aynı muamele vergisi bulunmaktadır. Varlık vergisinin konusu spekülâtif ticari kazançların bir kez vergilendirilmesidir.

Amaçlanan fırsatçı azınlık tacirlerin kazandıkları büyük sermayeden pay almak, ekonomideki güçlerini kırmak, enflasyonu azaltmak, karaborsa ile mücadele etmek ve finansman sağlamaktır. Bu amaçların gerçekleşmesinde ise istenilen sonuçlara ulaşılamamıştır. Tüm ülkede uygulanabilecekken ağırlıklı İstanbul, İzmir, Bursa gibi merkezlerde yoğunlaşmış, vergi mükellefiyetlerinde gayrimüslimlerin ağırlıklı olması ve bazı Müslüman mükelleflere ayrıcalık yapılması vergide genellik, eşitlik ve adalet bakımından sıkıntılar meydana getirirken rekabeti de olumsuz etkilemiştir. Bu vergi karaborsacılıkla mücadele edemediği gibi karaborsacılığın daha da artmasına sebep olmuştur. Varlık vergisinin eki gibi düşünülen Toprak Mahsulleri Vergisi Aşar Vergisinden sonra tarım kesimini vergilendirirken fakir çiftçileri zor durumda bırakmıştır. Aynı Muamele Vergisi de karaborsacılığı dolayısıyla vergi kaçakçılığını arttırmıştır. Bu vergiler rakamsal olarak hasılat sağlasa da sosyal refah ve sosyal huzuru olumsuz etkilemiştir. Bu sebeple savaş dönemlerinde vergileme anlayışı mükelleflerden savaş finansmanı için hemen vergi almak yerine tüm etkileri hesaplanacak bir vergi anlayışı düşünülmelidir. Yalnızca ülkemizde değil savaş ekonomisi ile mücadelede ülkeler her an savaş çıkacakmış gibi barış dönemlerinde ekonomik yapılarını güçlü hale getirmelidir. Barış zamanlarında teknolojiye yapılan yatırımlar sayesinde savaş dönemlerindeki olağanüstü savunma harcamaları azaltılabilir. Uygulanacak vergilendirme anlayışı çerçevesinde vergilendirmenin temel ilkeleri olan genellik, eşitlik ve adalet ilkelerinden ödün verilmemeli, vergi denetiminin nitelik ve nicelikleri artırılmalı, karaborsacılık gibi kayıt dışılık ile mücadele edilmelidir. Savaş dönemlerinde olumsuzlukları azaltmada vergileme; sosyal bunalım ve patlamaya sebep olmayacak şekilde toplumun tüm kesimleri ile istişare yapılarak uzlaşa sağlanmalı ve zaten savaş ekonomisi yaşayan ülkeler iç karışıklık ile uğraşmamalıdır.

KAYNAKÇA

- Akman, Ş., & Solak Akman, İ. (2011). II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Hububat Üretiminin Vergilendirilmesi. *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1(2), 73-91.
- Altınörs, M. (2017). Turkish Foreign Policy during World War II. *Asian Journal of Social Science Studies*, 2(4), 1-7.
- Arslan, M. (2016). 2. Dünya Savaşı ve Türkiye’de Savaş Ekonomisi. *Aydın Toplum ve İnsan Dergisi*, 1-14.
- Aydın, M. (2019). Milli Korunma Kanununun Yürürlüğe Getirilişi ve Tek Parti Dönemi Uygulamaları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(1), 413-428.
- Coşar, N. (1996). Varlık Vergisi Konusundaki Yolsuzluk Söylentileri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 58(2), 1-27.
- Coşar, N. (2004). *Kriz, Savaş ve Bütçe Politikası*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Coşar, N. (2007). II. Dünya Savaşı Yıllarında Bütçeler. *Toplumsal Tarih*(168), 70-73.
- Çomaklı, Ş. E., Koç, F., & Yıldırım, K. E. (2012). Toprak Mahsulleri Vergii. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 61-70.
- Dokuyan, S. (2014). Savaş Ekonomisi ve Varlık Vergisi Üzerine Bir. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi*, 15(2), 23-55.
- Fischer, M., & Schmelzle, B. (2005). *Transforming War Economies*. Berlin: Berghof Handbook.
- Giray, F. (2015). *Maliye Tarihi*. Bursa: Ekin Kitapevi.
- Goodhand, J. (2010). *From War Economy to Peace Economy*. London: Soas eprints.

- Gökbunar , A., & Kahriman, H. (2014). *Karneli Yıllar Bir Savaş Maliyesi Uygulaması*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Gökbunar, R., Çandır, M., Arslan, A., & Mastar Özcan, P. (2016). Varlık Vergisinin Türk Romanında Yansımaları. *Bilgi*(78), 231-251.
- Güneş, G. (2018). Savaş Ekonomisi Uygulamaları İçinde II. Dünya Savaşı Yıllarında Aydın'da Varlık Vergisi. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 18(37), 645-676.
- Institute for Economics and Peace. (2011). *Economic Consequences of War on the U.S. Economy*. Sydney: New York.
- Karamızrak, B., & Karaca Coşkun. (2018). Savaşların Ekonomi Üzerindeki Etkileri. I. Kongresi içinde, *Bildiri Kitabı* (s. 161-170). Karabük: Karabük Üniversitesi Yayınları.
- Kenton, W. (2019, 01 15). *War Economy*. Investopedia: <https://www.investopedia.com/terms/w/war-economy.asp> adresinden alındı
- Koçtürk, O., & Gölalan, M. (2010). 1923-1950 Türkiye Ekonomisinin Yapısal Analizi. *Üçüncü Sektör Kooperatifçilik*, 45(2), 48-65.
- Kurtoğlu, R. (2010). *Türkiye Ekonomisi 1838-2010*. Ankara: Orion Kitapevi.
- Özkan, M., & Temizer, A. (2009). İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Karaborsacılık. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(9), 320-325.
- Pamuk, Ş. (2012). *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Saraçoğlu, F. (2009). 1930-1939 Döneminde Vergi Politikası. *Maliye Dergisi*(157), 131-149.
- T.C. Maliye ve Gümrük Bakanlığı. (1995). *Bütçe Gelir ve Gider Gerçekleşmeleri 1924-1995*. Ankara: T.C. Maliye ve Gümrük Bakanlığı Yayınları.
- Yardımcı, M., & Kutlutürk, D. (2019). İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Ekonomik Kısıtları. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(37), 47-67.

SUMMARY

The war economy organizes a country's production capacity and distribution during the war, making important adjustments in consumer production to meet defense production needs. In a war economy, governments must choose how to use their country's resources very carefully to achieve military victory in war while meeting mandatory domestic consumer demands. The effects of the war economy cause significant expenditure costs. Among them are the decrease in the working population, the increase of the national debt burden, the increase of psychological expenditures, high inflation, the increase in development expenditures, health expenditures and the increasing expenditures of war technology. As a result, while defense spending has increased, total GNP tends to decline due to the efficient labor force in the war, thereby reducing public revenues. The low credit rating of countries in war causes these countries to provide their financing deficit with high cost borrowing. Central Banks' application to emissions will increase inflation. When taxes are used in the financing of the war, different effects occur according to their volumes and taxpayers. Poverty will increase when taxation is based on taxes on consumption, and savings and investments will decrease when done on wealth or income. Increasing taxation on luxury goods and increasing taxes on demerit goods can have a positive effect. Turkey II. During World War II, he implemented an armed neutrality model. Despite this, a war economy has been experienced. During the war, the increase in military spending, the needs of the army, and the contraction of imports affected the economic structure negatively. As a result of the male labor force joining the war, women's and children's labor was insufficient and

production decreased. There was also a food problem. Raw material and investment goods in imported goods were disrupted due to war. This situation has adversely affected production. Despite this, exports continued even though the imports were reduced and the gold reserves increased while the country gave foreign trade surplus. While increasing defense expenditures due to the war economy increased budget deficits, inflation increased as a result of the government applied for emissions and additional taxes. As a result, an economic crisis was encountered. Taxes from the wage sector have created new taxes that tax the wealth, although it may cause an explosion and cause injustice in income distribution. These are the land tax to tax tradesmen, and the land tax and in-kind tax on taxes to earn agricultural earnings. Wealth tax is a one-time wealth tax to own some of the speculative excessive commercial earnings during the war years. Domestic and foreign traders and minorities who took this period of opportunity had a great accumulation of capital. By taxing these earnings, the government enacted this tax with the aim of both fighting black market and reducing the impact of minorities on the economy, leading the national bourgeoisie, supporting the financing of defense spending and reducing inflation. Although the tax is applicable in the whole country, it has been unfair to concentrate the weight in centers such as Istanbul, Izmir and Bursa, while non-Muslims predominate over the taxpayers, and some privileged Muslims were privileged. This tax to combat the black market has led to a further increase in black market. Another tax, the Soil Products Tax, was aimed at generating income for the treasury during the Second World War. The social goal of this tax was to alleviate the reactions of minorities, in particular, by taxing the agricultural sector as an annex to the Wealth Tax, which was applied outside of agriculture in 1942. Although it has not reached the size of the Wealth Tax, this tax has been important as an indirect tax for the agricultural sector for the first time since. It can be stated that this tax imposes a heavy burden on poor farmers. The in-kind tax also increased the practice of black money and tax evasion in practice.